

Топчій В. В.,*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗШУКУ ПІДОЗРЮВАНИХ, БЕЗВІСНО ЗНИКЛИХ ОСІБ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів підвищення ефективності розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невідомих трупів. Розглянуті напрямки вирішення завдань, що стоять перед органами досудового розслідування та оперативними підрозділами під час організації розшуку таких осіб, правова база та порядок використання взаємодії між ними.

Ключові слова: органи досудового розслідування, оперативні підрозділи, розшук, підозрюваний, безвісно зникла особа, ідентифікація невіданого трупу, міжнародний розшук.

Постановка проблеми. В умовах правової реформи, яка проводиться в Україні ще з часу проголошення незалежності, чи не найважливіше місце посідає вдосконалення законодавства, яке регулює кримінальне судочинство. Проблеми кримінального процесу завжди знаходились у центрі уваги суспільства, оскільки тільки підвищення якості форм та методів роботи органів досудового розслідування та суду сприяють ефективній боротьбі зі злочинністю. Водночас, більшість змін, які були внесені до кримінального процесуального законодавства за останній час, пов'язані з організацією діяльності слідчого.

Ефективність кримінального судочинства взагалі та досудового розслідування зокрема пов'язана зі швидким, повним та неупередженим розслідуванням. Проте, коли виникають об'єктивні умови, за яких продовження досудового провадження неможливе, органи досудового розслідування виносять постанову про зупинення розслідування. Однією з підстав для зупинення розслідування є переховування підозрюваного, розшук безвісно зниклих осіб та ідентифікація невідомих трупів.

Стан дослідження. Питання, пов'язані з організацією розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невідомих трупів ґрунтовно висвітлено в наукових працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна В.Д. Берназа, Т.В. Боголюбської, В.В. Вапнярчука, С.І. Грошового, А.В. Дунаєвої, О.В. Захарченко, Г.К. Кожевнікова, М.А. Погорецького, М.М. Розіна, Г.П. Середи, А.Є. Скрипільова, С.В. Слінька, В.К. Слущевського, Л.Д. Удалової, І.Я. Фойницького, М.Є. Шумила, В.Ю. Шепітька та інших учених-процесуалістів. Хоча ці науковці й доклали зусиль до розроблення рекомендацій з удосконалення нормативного забезпечення, методики й тактики, проблеми ефективного реагування на факти оголошення в розшук підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та інших категорій розшукуваних, здійснення їхнього міжнародного розшуку, недопущення зволікання з організації розшуку таких осіб,

забезпечення належної взаємодії з органом досудового розслідування, прокуратури та суду досі лишаються дискусійними, а відтак, невіршеними.

Мета статті - визначити теоретичні та практичні проблеми розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невідомих трупів та формулювання пропозицій стосовно можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Окремим самостійним напрямом в організації діяльності правоохоронних органів України, який потребує спеціального дослідження, є встановлення місця знаходження осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Крім вищезазначених осіб, поширеними стали випадки оголошення в розшук осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання. Щодо таких осіб, як правило, після винесення обвинувального вироку й до вступу його в законну силу застосовується запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою чи домашнім арештом, що певною мірою сприяє переховуванню їх від органів виконання кримінального покарання і, відповідно, неможливості застосування щодо них такого покарання. Крім того, нерезультативним залишається питання оголошення в розшук безвісно зниклих осіб та ідентифікація невідомих трупів.

На невіданий труп заповнюється три примірники дактилокарти. Організація перевірки за дактилоскопічними обліками експертної служби та управлінь (відділів) оперативної інформації (далі – УОІ (ВОІ)) покладається на підрозділи кримінального розшуку (далі – КР), які організують перевірку за місцевою, куцовою та обласною дактилокартотеками та слідотеками підрозділу експертної служби. Якщо особу трупа не встановлено, то одна дактилокарта вміщується до обласної дактилокартотеки. Для подальшої перевірки дві дактилокарти направляються до УОІ (ВОІ) при Головному управлінні Міністерства внутрішніх справ (далі – ГУМВС), до Управління міністерства внутрішніх справ (далі – УМВС) за територіальністю. У разі отримання негативного результату дактилокарти направляються для подальшої перевірки за дактилоскопічним обліком УОІ при Міністерстві внутрішніх справ (далі – МВС). Після перевірки в УОІ при МВС один примірник дактилокарти працівниками УОІ направляється для перевірки та постановки на централізований облік до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, організації перевірки за іншими обласними дактилокартотеками та слідотеками [1].

Щорічно в Україні правоохоронні органи оголошують у розшук значну кількість осіб. Здебільшого переховування таких осіб призводить до призупинення проведення досудового розслідування чи розгляду справи у суді.

Задля підвищення ефективності розшуку осіб затверджено наказ Національної поліції від 02.02.2016 № 88 «Про забезпечення ефективності розшукової роботи підрозділів кримінальної поліції», в якому зазначено про негайне, внесення до інтегрованої інформаційно-пошукової системи (далі – ІПІС) фактів безвісного зникнення громадян та проведення першочергових заходів з їхнього розшуку. Надалі організація розшуку здійснюється згідно з Інструкцією з організації розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення осіб невідомих трупів, затвердженою наказом МВС від 05.01.2005 № 3дск. Крім того, при Службі безпеки України (далі – СБУ) утворено Об'єднаний центр із координації пошуку звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб у районі проведення антитерористичних операцій (далі – АТО), який координує діяльність СБУ, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а також (за згодою) громадських об'єднань та фізичних осіб щодо питань пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників, установлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб, пошуку та повернення тіл загиблих у районі проведення АТО. Також, в п. 13 Розділу 1 доручення Національної поліції України від 01.08.2016 № 8383/01/14-2016 «Про підвищення ефективності розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невідомих трупів» забезпечено організацію роботи зі своєчасного внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомостей про факти зникнення громадян, їхнє викрадення або потрапляння в полон у зоні проведення АТО та взаємодію з Об'єднаним центром [2].

Таким чином, увага до цього напрямку діяльності правоохоронних органів викликана необхідністю усунення ряду проблем з організації розшуку, удосконалення тактики пошуку таких осіб, виокремлення та аналізу складових криміналістичного забезпечення цього процесу. Керуючись Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України, наказами МВС України, спільними наказами МВС України та Генеральної прокуратури України з метою належної організації взаємодії органу досудового розслідування та оперативних підрозділів з метою ефективного розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невідомих трупів, на нашу думку, доречно виокремити такі рекомендації:

- проводити наради за участю органу досудового розслідування та оперативних підрозділів, де розглядати питання організації взаємодії вказаних підрозділів під час здійснення заходів, направлених на встановлення місцезнаходження підозрюваних, визначати реальний стан розшуку злочинців, зокрема обрання запобіжних заходів;

- щомісячно проводити об'єктивні взаємоперевірки кількості підозрюваних, оголошених у розшук органами досудового розслідування, із заведеними оперативно-розшуковими справами «Розшук», а також із відомостями, викладеними в інформаційній підсистемі «Розшук», щодо обраних запобіжних заходів;

- органу досудового розслідування спільно з процесуальним керівником, забезпечувати звернення слідчого до суду для отримання дозволу на затримання з метою приводу для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за кожним кримінальним провадженням, де особа перебуває в розшуку;

- у межах наявних проваджень, де підозрювані оголошені в міжнародний розшук, додатково ініціювати питання щодо обрання їм запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- під час розслідування кримінальних проваджень, де підозрюваними є громадяни іноземних держав, забезпечувати направлення каналами Інтерполу до правоохоронних органів цих держав відповідних розшукових завдань та, відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України, міжнародно-правових доручень щодо підтвердження громадянства розшукуваних, перевірки місць їхньої реєстрації, проживання, роботи, проведення необхідних процесуальних дій для прийняття відповідного рішення за провадженням;

- організувати належний контроль здійснення особовим складом органів поліції обов'язкової перевірки осіб, стосовно яких складаються протоколи про адміністративні правопорушення за інформаційною підсистемою «Розшук». За умов виявлення факту, що особа, стосовно якої складається протокол про адміністративне правопорушення, розшукується компетентними органами, негайно, доступним способом (мобільним телефоном, факсимільним зв'язком тощо) інформувати ініціатора розшуку та вжити інших заходів, передбачених нормативно-правовими актами;

- систематично проводити навчання працівників органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, щодо підготовки якісних матеріалів щодо оголошення підозрюваних у розшук;

- створювати спільні слідчо-оперативні групи для здійснення ревізій кримінальних проваджень, у межах яких понад 10 років здійснюється розшук підозрюваних. За результатами визначитись із наявністю доказів та обґрунтованістю перебування підозрюваних у розшуку. За провадженнями, де вбачається необхідність продовження розшуку, додатково інформувати підрозділи кримінальної поліції;

- керівникам органу досудового розслідування організувати заслуховування кримінальних проваджень, де підозрюваним за вчинення тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення не обрано запобіжний захід, передбачений ст. 176 КПК України. За результатами ініціювати питання щодо обрання адекватного запобіжного заходу [3];

- постійно вдосконалювати роботу зі своєчасного внесення до ЄРДР відомостей про факти зникнення громадян, їхнє викрадення або потрапляння в полон на території проведення антитерористичної операції. Забезпечити взаємодію з Об'єднаним центром щодо координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих у районі проведення антитерористичної операції, який створено при Службі безпеки України тощо;

- прокуратурі, спільно з Національною поліцією, забезпечити проведення перевірок дитячих інтернатних закладів щодо вивчення умов, які сприяють утечі дітей із них, ужити заходів щодо їхнього усунення. Стосовно дітей, які неодноразово втікали з цих інтернатних закладів, при їх установленні здійснити фотографування, дактилоскопіювання та відбір біологічного матеріалу з подальшим виведенням ДНК-профілю тощо.

Висновки. Отже, незважаючи на докорінні зміни у правовій процедурі розгляду заяв і повідомлень про факти безвісної відсутності особи, розширення кола органів, які реалізують її на практиці, комплексного застосування в ній слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій в порядку досудового розслідування, оперативно-розшукових заходів, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», рівень ефективності та результативності розшуку є низьким. Відтак, виявлені на практиці складні питання, дають

підстави для висновку, що проблеми ефективності використан-
ня наявних правових та організаційних ресурсів з метою досяг-
нення цілей розшуку безвісно відсутніх осіб є специфічними.

Для ефективного розшуку осіб слід забезпечити повне
та своєчасне відпрацювання інформації про можливе місцезна-
ходження за кордоном підозрюваних, обвинувачених, безвіс-
но зниклих та осіб, які ухиляються від відбування покарання,
пов'язаного з позбавленням волі, а також забезпечити ефектив-
ну взаємодію з Державною прикордонною службою України
щодо організації затримання розшукуваних осіб під час пере-
тину державного кордону тощо.

Таким чином, задля організації міжнародного розшуку
каналами Інтерполу варто керуватися загальновизначеними за-
садами й нормами. Водночас, практика Національної поліції
України та загалом органів Міністерства внутрішніх справ
України у сфері міжнародного й міждержавного розшуку поки
що тільки розвивається та потребує вдосконалення. Слід від-
мітити, що не всі сфери цього складного напрямку діяльності
належним способом регламентовані та передбачені нормами
законодавства. Саме тому важливим та актуальним, на цьо-
му етапі, є вживання заходів щодо розроблення законодавчих
документів, підзаконних нормативно-правових актів, а також
методичних рекомендацій, які б комплексно та системно ви-
значали детальний порядок дій, які стосуються міжнародного
й міждержавного розшуку підозрюваних та обвинувачених.

Враховуючи зазначені вище положення, на нашу думку, не-
обхідно організувати направлення постійних звернень до На-
ціонального центрального бюро Інтерполу європейських дер-
жав та держав-учасниць СНД для отримання списків громадян
України, яких затримано, заарештовано або притягнуто до від-
повідальності правоохоронними органами іноземних держав.
Після отримання таких списків направляти їх для проведення
перевірки та виявлення осіб, які розшуковуються правоохорон-
ними органами України.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 785 від 11.09.2001 р.

- (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства вну-
трішніх справ № 454 (z0962-11) від 21.07.2011 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01> (дата звернення: 25.12.2017).
2. Про затвердження плану дій з реалізації Національної страте-
гії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження
Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679> (дата звернення:
25.12.2017).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Вер-
ховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення:
25.12.2017).

Топчий В. В. Мероприяття по підвищенню ефек- тивності розыска подозреваемых, безвести пропав- ших лиц и идентификации неопознанных трупов

Анотация. Стаття посвящена исследованию отдель-
ных аспектов повышения эффективности розыска подо-
зреваемых, безвести пропавших лиц и идентификации
неопознанных трупов. Рассмотрены направления реше-
ния задач, стоящих перед органами предварительного
расследования и оперативными подразделениями при
организации розыска таких лиц, правовая база и порядок
использования взаимодействия между ними.

Ключевые слова: органы досудебного расследова-
ния, оперативные подразделения, розыск, подозревае-
мый, безвестно пропавший человек, идентификация не-
опознанного трупа, международный розыск.

Topchiy V. Measures to improve the search for sus- pects, missing persons and identification of unidentified corpses

Summary. The article is devoted to the study of certain
aspects of increasing the search for suspects, missing persons
and identification of unidentified corpses. The directions
of solving problems facing the pre-trial investigation bod-
ies and operational units during the search for such persons,
the legal basis and the procedure for using the interaction be-
tween them are considered.

Key words: bodies of pre-trial investigation, operational
units, wanted, suspect, missing person, identification of uni-
identified corpse, international search.